

บทบรรณาธิการ

ไทยศึกษาและกระบวนการทำให้กลายเป็นไทย

ประสิทธิ์ ลีปรีชา

ในแง่มุมมองทางด้านสังคมศาสตร์ แมื่อก่อนหน้านี้จะมีงานเขียนว่าด้วยสถานภาพของไทยศึกษาหลายชิ้น (ดูตัวอย่างในสมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์, 2543 และอานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555) แต่ยังคงขาดการวิเคราะห์ถึงบริบทที่นำมาสู่ความสนใจเกี่ยวกับไทยศึกษาในแต่ละยุค กับทั้งการชี้ให้เห็นถึงบทบาทของนักวิชาการชาวไทยและชาวต่างชาติที่มีบทบาทด้านไทยศึกษา หากจะแบ่งตามยุคสมัยแล้ว ไทยศึกษาเริ่มจากความสนใจทำการค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย ทั้งโดยชาวต่างชาติและคนไทย จากนั้นจึงเปลี่ยนมาเป็นการให้ความสำคัญกับการศึกษารัฐไทย ด้วยการเน้นด้านประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของคนไทยในประเทศไทย และล่าสุดเป็นการศึกษาคนไทยนอกประเทศไทยกับความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในรัฐไทย โดยเปลี่ยนมาเป็นมุมมองในเชิงวิพากษ์มากขึ้น

ในยุคแรกของไทยศึกษา คือก่อนทศวรรษ 2500 เป็นความสนใจเกี่ยวกับกลุ่มคนเชื้อชาติไท (Tai race) โดยชาวต่างชาติที่เป็นมิชชันนารี เจ้าหน้าที่ของประเทศอาณานิคม และผู้เชี่ยวชาญที่เข้ามารับราชการและเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลสยาม ซึ่งมีโอกาสเดินทางไปในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในดินแดนสยามและประเทศเพื่อนบ้าน แล้วพบว่าภาษาไทยเป็นภาษาที่ผู้คนในท้องถิ่นต่าง ๆ สามารถใช้สื่อสารกันได้ แม้จะไม่เหมือนกันทั้งหมดทีเดียวก็ตาม ตัวอย่างคือ วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ มิชชันนารีชาวอเมริกัน ที่เดินทางถึงเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2429 ขยายศุูนย์เผยแผ่ศาสนาคริสต์ไปยังลำพูนปี 2440 และที่เชียงใหม่ปี 2447 และในเชียงตุงของพม่า กับเดินทางไปหลายที่ทางตอนใต้ของประเทศจีนปี 2453 แล้วตั้งสถานี

เผยแพร่วารสารคริสต์ของนิกายลาวขึ้นที่เมืองเชียงรุ่งปี 2460 จนกระทั่งตัวเขาเสียชีวิตที่นั่นเมื่อปี 2462 การที่ดอดด์ได้เข้าถึงชุมชนไทหลายที่ดังกล่าว เขาได้ทำการเก็บข้อมูลและเขียนหนังสือ The Tai Race: Elder Brother of the Chinese (1923) งานเขียนเกี่ยวกับชนชาติไทของดอดด์และชาวอเมริกัน อังกฤษ กับฝรั่งเศส อื่นๆ ได้รับการรวบรวมและสังเคราะห์เป็นหนังสือ งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย โดยหลวงวิจิตรวาทการ (2504) ซึ่งเกิดจากดำริของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในยุคทศวรรษ 2490 ที่ต้องการรวบรวมเพื่อเป็นเอกสารสำหรับใช้อบรมทหารในยุคของการสร้างชาตินิยมความเป็นไทย ด้วยการแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์

สยามสมาคม ที่จัดตั้งขึ้นในกลางทศวรรษ 2440 เป็นชุมชนทางวิชาการที่สำคัญของชาวต่างชาติและชนชั้นปกครองชาวไทยที่สนใจค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศสยาม แล้วนำมาแลกเปลี่ยนกับตีพิมพ์เผยแพร่ นอกจากชาวต่างชาติที่มารับราชการในกรุงเทพฯ แล้ว กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นหนึ่งในแกนนำหลักที่มีบทบาทในการจัดตั้งสยามสมาคมและมอบหมายให้ข้าราชการของส่วนกลางที่ถูกส่งไปกินเมืองในยุคนั้น ทำการเก็บข้อมูลวิจัย แล้วนำมาเขียนเป็นบันทึกกับตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารสยามสมาคม (ดูตัวอย่างในพระเพ็ชรบูรณ์บุรี, 1921 นายจันทร์ คนทาเสน, 2923 และหลวงบริพันธ์ ฐะระราษฎร์, 1923)

ยุคต่อมา คือช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2520 เป็นยุคของการศึกษา สังคมไทยในประเทศไทยเป็นหลัก ด้วยบริบทของยุคหลังสงครามโลก ต่อยุคสงครามเย็น การเดินทางออกไปศึกษาคนไทยนอกประเทศไทยของนักวิชาการชาวไทยจึงเป็นเรื่องที่ยากลำบาก ขณะเดียวกัน การทุ่มเทงบประมาณของสหรัฐอเมริกาในการศึกษาสังคมไทยท่ามกลางสงครามเย็นที่เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์เป็นไปอย่างมหาศาล นักวิชาการชาวอเมริกันจำนวนหนึ่งได้เข้าศึกษาสังคมไทยทั้งในเมืองและในชนบทตามภาคต่างๆ จนเกิดข้อคำถามและความขัดแย้งเกี่ยวกับประเด็นจริยธรรมของนักมานุษยวิทยาในการรับใช้ทหารท่ามกลางสงครามต่อต้านคอมมิวนิสต์ของอเมริกาในภูมิภาคนี้ (Wakin, 1992 และ

Keyes, 2549) นอกจากนั้นแล้วการที่สหรัฐอเมริกาให้ทุนแก่นักศึกษาไทยไปเรียนต่อที่สหรัฐอเมริกา นำมาซึ่งบทบาทของนักวิชาการไทยจำนวนหนึ่งที่ทำงานวิจัยเกี่ยวกับสังคมไทย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในชยันต์ วรรณนะภุติ, 2523-24 อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555 และ Charles F. Keyes ในเล่มนี้)

การแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์และประเทศไทยในยุคนี้นำผลให้นักวิชาการทั้งชาวต่างชาติกับชาวไทย รวมทั้งเจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคงของรัฐบาลหันมาให้ความสนใจกับการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น โดยเฉพาะชาวจีน ชาวเวียดนาม กับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือ ซึ่งถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่มีความเชื่อมโยงกับขบวนการคอมมิวนิสต์จากประเทศเพื่อนบ้าน อันเป็นการคุกคามต่อความมั่นคงของชาติ (ดูตัวอย่างของขจัดภัย บุรุษพัฒน์, 2518 และ 2526)

เข้าสู่ยุคปัจจุบัน คือตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นยุคหลังสงครามเย็น ภายใต้บริบทของการล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในระดับโลก กับนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” ของรัฐไทยที่มีต่อประเทศเพื่อนบ้าน และเป็นยุคที่เข้าสู่ความเข้มข้นของกระแสโลกาภิวัตน์ในแง่ของการเคลื่อนย้ายของผู้คนกับเทคโนโลยีการสื่อสารมากขึ้น เปิดโอกาสให้นักวิชาการชาวไทยและประเทศเพื่อนบ้านที่สนใจด้านไทยศึกษาเดินทางออกไปศึกษาค้นคว้าในประเทศไทย เพื่อค้นหารากเหง้าและความเชื่อมโยงกับสังคมและวัฒนธรรมไทยในประเทศไทยมากขึ้น โดยเฉพาะความร่วมมือระหว่างนักวิชาการชาวไทย จีนและอินเดียในการศึกษาประวัติศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมคนไทยในรัฐอัสสัม สิบสองปันนา กับภาคเหนือของเวียดนาม รวมทั้งคนจ้วงและตังในมณฑลทางตอนใต้ของประเทศจีน ขณะที่การศึกษาสังคมไทยในประเทศไทยมีลักษณะของการวิพากษ์และให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจผู้คนในระดับรากหญ้ามากขึ้น ทั้งนี้ ด้วยบริบทของยุคหลังการเรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศไทย การสิ้นสุดของยุคสงครามเย็นกับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก จนนำมาสู่การเกิดขึ้นของกลุ่มคนชายขอบต่างๆ ในประเทศไทย นอกจากนั้นแล้วยังให้ความสำคัญกับประเด็นข้ามชาติ โดยเฉพาะแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้าน

ที่เข้ามายังประเทศไทย กับแรงงานและชุมชนคนไทยในต่างแดน รวมถึงการแต่งงานข้ามชาติ เป็นต้น

ในแง่ของโครงการ สถาบันและหลักสูตรไทยศึกษา นอกจากสยามสมาคม ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ในสถาบันด้านไทยศึกษากำเนิดขึ้นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ คือ Cornell Thailand Project เมื่อปี 2490 (ค.ศ. 1947) ตามมาด้วยโครงการของอาจารย์จากมหาวิทยาลัยอื่นๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และสหราชอาณาจักร ส่วนในประเทศไทย เริ่มด้วยการจัดตั้งสถาบันไทยคดีศึกษาขึ้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2514 กับสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับการจัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2518 และมหาวิทยาลัยอื่นๆ ในระยะต่อมา นอกจากนั้นแล้วมหาวิทยาลัยหลายแห่งในประเทศไทยยังมีการจัดตั้งเป็นหลักสูตรไทยศึกษาขึ้น ทั้งเพื่อกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักศึกษาชาวต่างชาติและนักศึกษาไทย ขณะที่มหาวิทยาลัยในต่างประเทศนั้น ไทยศึกษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของศูนย์หรือหลักสูตรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ทั้งนี้ ไม่ว่าจะ เป็นในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ไทยศึกษาเป็นอาณานิคมศึกษา (area studies) ที่มีลักษณะของการใช้ความเป็นสหสาขาวิชา (inter-disciplinary) ในการทำความเข้าใจสภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทย

บทความของ Charles F. Keyes ในเล่มนี้จึงเป็นการทบทวนถึงพัฒนาการของไทยศึกษาในสหรัฐอเมริกา ด้วยการนำเสนอว่าไทยศึกษาในอเมริกาได้รับอิทธิพลจากนโยบายทางการเมืองของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อประเทศไทย กับทั้งบริบทการเมืองของประเทศไทยเองด้วย ด้วยการแบ่งไทยศึกษาในอเมริกาออกเป็นสี่ยุค คือยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึง พ.ศ. 2518 ที่สหรัฐอเมริกาถอนทัพออกจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยุคการเรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศไทยช่วงกลางถึงปลายทศวรรษ 2510 ยุคประชาธิปไตยเบ่งบานในทศวรรษ 2540 และยุคการปกครองโดยรัฐบาลทหารในปัจจุบัน โดยเน้นบทบาทด้านไทยศึกษาของนักวิชาการที่เป็นนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันและนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาทั้งที่เป็นชาวไทยและอเมริกัน

ตรงกันข้ามกับไทยศึกษาสำนักอเมริกา บทความของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ซึ่งเป็นการเรียบเรียงขึ้นจากการปาฐกถาพิเศษ พยายามชี้ให้เห็นว่าความสนใจในการศึกษาคนไทยนอกประเทศไทยนั้นได้ดำเนินการมายาวนานแล้ว ที่มากไปกว่านั้นคือบทบาทดังกล่าวไม่ได้ผูกติดอยู่กับนักวิชาการในสถาบันการศึกษาหรือมหาวิทยาลัยเท่านั้น หากแต่นักเดินทางและนักเขียนที่มีใจรักเกี่ยวกับการศึกษาคนไทยที่อยู่นอกดินแดนประเทศไทยและมีความถนัดในด้านการเขียน ได้สรรค์สร้างผลงานด้านไทยศึกษาขึ้นเป็นจำนวนมากด้วย นอกจากนั้นอานันท์ กาญจนพันธุ์ ยังชี้ให้เห็นถึงไทยศึกษาในบริบทของโลกาภิวัตน์ที่มีการเดินทางข้ามแดนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้าและออกประเทศไทย ส่งผลให้เกิดลักษณะของความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่สลับไหลมากขึ้น ดังนั้น สำหรับอานันท์ กาญจนพันธุ์แล้ว ไทยศึกษาต้องให้ความสำคัญกับมิติความซับซ้อนของความสัมพันธ์ข้ามชาติ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความเป็นพลวัตในยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน

ไทยศึกษาในฐานะที่เป็นอาณานิคมศึกษา มีได้จำกัดอยู่เพียงในวงการวิจัยงานนิพนธ์และการเรียนการสอนเท่านั้น หากแต่เวทีการประชุมวิชาการนานาชาติไทยศึกษาก็ได้เพิ่มสีสันให้ไทยศึกษาที่มีความสำคัญและโดดเด่น เป็นเวทีให้นักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างชาติ ทั้งที่ศึกษาสังคมไทยในและนอกประเทศไทย ได้มานำเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกัน นับตั้งแต่ ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2524 ที่กรุงนิวเดลีในประเทศอินเดีย จนถึงครั้งที่ 12 ที่มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ในออสเตรเลีย ในปี 2557 Phil Hirsch นักวิชาการด้านไทยศึกษาที่มีโอกาสเข้าร่วมการประชุมนานาชาติไทยศึกษามากถึง 10 ครั้ง (ขาดเพียงครั้งที่นิวเดลีเมื่อปี 2524 กับครั้งที่ 8 ที่นครพนม ในปี 2545) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า แม้การประชุมวิชาการนานาชาติไทยศึกษาจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกสามปี สลับกันระหว่างมหาวิทยาลัยในประเทศไทยและนอกประเทศไทย แต่ละครั้งมีผู้เข้าร่วมหลายร้อยคน แต่ยังคงขาดการตรวจสอบอย่างถี่ถ้วนว่าไทยศึกษามีความหมายในทางวิชาการอย่างไรในบริบทของโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป หรือการประชุมวิชาการนานาชาติไทยศึกษาแต่ละครั้งได้เกิดคุณูปการต่อการเข้าใจประเทศไทยและความเป็นไทยอย่างไร

อิทธิพลของสังคมไทยและรัฐไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยและคนไทยที่อยู่นอกประเทศไทย เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีกรกล่าวถึงกันมายาวนานด้วยแนวคิด Thai-ization ซึ่งในงานศึกษาที่ผ่านมาเน้นที่กระบวนการกลายเป็นไทย(ย) ไม่ว่าจะป็นงานของ Georges Condominas (1990) ที่พบว่ากลุ่มลัวะหรือละว้า กลายมาเป็นคนมอญในภาคเหนือของประเทศไทย และการที่คนซาหรือกลุ่มชนที่ยังล้าหลังกลายมาเป็นคนไทยในภาคเหนือของประเทศเวียดนาม หรืองานของเปรมพร ขันติแก้ว (2544) ที่พบว่าคนกะเหรี่ยงกลายมาเป็นคนไทย นับเป็นกระบวนการและรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นคนชายขอบ ซึ่งเป็นผู้ที่ยังล้าหลังกว่า พยายามยกระดับฐานะความดี้อยกว่าในทางสังคมและวัฒนธรรมของตนให้ก้าวทันหรือเท่าเทียมกับกลุ่มคนไทยที่มีความรุ่งเรืองกว่า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นกระบวนการทางสังคมที่คนชายขอบพยายามปรับตัวเข้ากับศูนย์กลางที่มีความศิวิไลซ์กว่า โดยที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับความจงใจของคนทีศูนย์กลางในการหลอมรวมให้คนชายขอบกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของตน ดังกรณีของรัฐไทยที่กระทำกับกลุ่มคนในท้องถิ่นและชาติพันธุ์ต่าง ๆ

Thai-ization ในที่นี้จึงให้ความสำคัญกับกระบวนการทำให้เป็นไทย อันหมายถึงโครงการสร้างชาติไทย (Thai national building project) ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการกลายมาเป็นรัฐชาติสมัยใหม่¹ ด้วยการทำให้รัฐชาติสมัยใหม่มีความชัดเจนในแง่ของภูมิภาคหรือแผนที่ทางภูมิศาสตร์ (ธงชัย วินิจจะกุล, 2556) ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ตามมาด้วยการขยายอำนาจทางการเมืองการปกครองจากศูนย์กลางเข้าไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ ภายใต้ดินแดนของรัฐ (เดิม ภูมิภาคพะจนกิจ, 2557 รัตนพงศ์ สารรัตน์, 2559 เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, 2559 สวัสดิ์ อ่องสกุล, 2529) การเปลี่ยนชื่อจากสยามเป็นไทย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2548) และกระบวนการสร้างสำนึกในความเป็นชาติเดียวกันต่อผู้คนที่หลากหลายในท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ภายในรัฐ ให้ยึดมั่นหรือมีความจงรักภักดีในสามสถาบันหลักของประเทศ คือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ผ่านกลไกหรือเครื่องมือที่หลากหลายของรัฐ

ในทัศนะของผู้เขียนแล้ว กระบวนการทำให้เป็นไทยโดยรัฐนั้นเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในยุคที่มีการเปลี่ยนชื่อจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย” เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2482 ในช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เพราะ “สยาม” หมายถึงดินแดนที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชนที่หลากหลาย ขณะที่ “ไทย” หมายถึงดินแดนที่มีเฉพาะกลุ่มชนชาวไทยเป็นผู้ครอบครองอยู่ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2548) กระบวนการทำให้กลายเป็นไทยจึงมีอาจแยกออกได้อย่างชัดเจนระหว่างความเป็นรัฐชาติไทยกับความเป็นชนชาติไทย นั่นคือการสร้างสำนึกในความเป็นชาติ ด้วยการยึดเอาความเป็นไทยที่ศูนย์กลางเป็นหลัก ดังนั้น การมีความจงรักภักดีต่อชาติ ซึ่งเป็นหนึ่งในสามสถาบันหลักของรัฐไทย จึงหมายถึงสำนึกของผู้คนที่มีต่อรัฐไทยแบบที่ชนชาติไทยเป็นเท่านั้น

การที่รัฐชาติไทยยึดเอาชนชาติไทยเป็นแกนหลัก ย่อมหมายถึงการกีดกันผู้คนที่เป็กลุ่มชาติพันธุ์อื่นออกจากกระบวนการสร้างชาติ ทั้งๆ ที่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นอาศัยอยู่ในดินแดนไทยมายาวนาน หรือเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมอยู่ก่อนแล้ว อย่างเช่น คนมอญ กะเหรี่ยง ไทยวน (คนเมือง) ลัวะ ลาว กูย ของ มั่นนิ ชาวเล และมลายูมุสลิม เป็นต้น หรือแม้แต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาสู่ดินแดนนี้ก่อนที่จะเกิดประเทศไทยขึ้น (ในสมัยรัฐกาลที่ 5) อย่างชาวจีน ไททรงดำ ลาวเวียง ลาวคั้ง พวน ไตลื้อ ม้ง เมี่ยน และอื่นๆ กระบวนการทำให้กลายเป็นไทยจึงมุ่งเป้าที่กลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มคนในท้องถิ่นหรือภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ด้วยต้องการหลอมรวมให้ผู้คนเหล่านั้นกลายเป็นคนไทยเฉกเช่นคนไทยที่ศูนย์กลางของประเทศ

ในระดับนโยบาย กระบวนการทำให้กลายเป็นไทย กระทำผ่านนโยบายชาตินิยมความเป็นไทย (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, 2550ก, 2550ข และ 2556) กับนโยบายการรวมพวก (integration policy) (ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, 2526) และนโยบายการกลืนชาติ (assimilation policy) (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, 2548) ในระดับปฏิบัติ กระบวนการทำให้เป็นไทยกระทำผ่านกลไกของรัฐ เป็นต้นว่า ระบบการเมือง การปกครอง ระบบราชการทหารและตำรวจ ระบบการศึกษา องค์การสงฆ์ใน

ศาสนาพุทธ รวมถึงบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในการสร้างสำนึกและความผูกพันของกลุ่มชาติพันธุ์และท้องถิ่นต่าง ๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในรัฐชาติ ประการสำคัญคือ สื่อรูปแบบต่าง ๆ พิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ รวมทั้งอนุสาวรีย์ และพิพิธภัณฑ์ และอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่มีบทบาทอย่างสำคัญในกระบวนการทำให้กลายเป็นไทยโดยรัฐ

บทความของประสิทธิ์ ลิปรีชา พยายามชี้ให้เห็นว่ากลไกอย่างหนึ่งของรัฐที่ประสบผลสำเร็จอย่างมากในการหลอมรวมกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือให้กลายเป็นไทยนั้นคือนามสกุลไทยและระบบงานทะเบียนราษฎร รัฐไทยภายใต้นโยบายชาตินิยมและการสร้างชาติในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ได้สร้างระบบนามสกุลไทยที่ทำงานควบคู่กับระบบงานทะเบียนราษฎรซึ่งกำกับโดยกระทรวงมหาดไทย สามารถกลืนกลายคนจีนและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นให้มาเป็นไทย และตั้งแต่ยุคทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา นโยบายนี้ก็เริ่มถูกนำมาปฏิบัติการในกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือ กว่ากึ่งศตวรรษที่ผ่านมา คนรุ่นใหม่ของชุมชนบนพื้นที่สูงได้กลายมาเป็นคนไทยด้วยการที่ต้องเปลี่ยนหรือมีนามสกุลเป็นไทย มิเช่นนั้นพวกเขา มักถูกเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์จากเจ้าหน้าที่รัฐและผู้คนในสังคมกระแสหลัก ประการสำคัญคือ การเปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทย ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในเชิงโครงสร้างทางสังคมและความตึงเครียดแก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

เช่นเดียวกับบทความของอัสรี มาหะมะ ที่นำเสนอว่าภายหลังจากที่รัฐปาดานีถูกผนวกให้เป็นส่วนหนึ่งของดินแดนสยามในยุคต้นรัตนโกสินทร์แล้ว เข้าสู่ยุคการสร้างชาติไทยในช่วงรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา กระบวนการทำให้ชาวมลายูมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้กลายเป็นไทยโดยรัฐส่วนกลาง ถูกปฏิบัติการผ่านกลไกที่หลากหลายของรัฐไทย เป็นต้นว่า ระบบของการเมืองการปกครอง ระบบการศึกษา ศาสนาพุทธ และสถาบันพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตาม อัสรี มาหะมะได้ตั้งข้อสังเกตถึงการตอบสนองของกลุ่มชาติพันธุ์มลายูที่มีต่อนโยบายและปฏิบัติการสร้างความเป็นไทยของรัฐดังกล่าวว่า มิได้มีแต่กลุ่มคนที่ยอมรับและถูกหลอมรวมให้เป็นไทยเท่านั้น หากแต่ยังคงมีบางกลุ่มที่สามารถวิเคราะห์ถึงที่มาของนโยบายและปฏิบัติการของรัฐดังกล่าว และมีรูปแบบในการตอบโต้ที่แตกต่างกันไป

เทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐชาติสมัยใหม่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างชุดวาทกรรมว่าด้วยความเป็นอื่นแก่กลุ่มชาติพันธุ์ กรณีของประเทศไทย บทความของชรินทร์ มั่งคั่ง ต้องการตอกย้ำให้เห็นว่าเนื้อหาในแบบเรียนวิชาสังคมศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งแต่หลักสูตรปี 2503 ถึงปี 2551 ได้นำเสนอความเป็น “อีสาน” ที่เป็นคนอื่น เป็นคนชายขอบ เป็นคนยากจน ต่ำต้อยและด้อยการพัฒนา กว่า(คนไทย)ในสังคมไทย นอกจากนี้เนื้อหาในแบบเรียนและกระบวนการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนแล้ว การสร้างชุดความเข้าใจว่าด้วยความเป็นคนอีสานดังกล่าว ยังนำมาสู่นโยบายและปฏิบัติการของรัฐในโครงการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่มีต่อผู้คนในภาคอีสานในระยะที่ผ่านมาด้วย บทความนี้ยังชี้ชวนให้มีการปรับเปลี่ยนมุมมอง และเนื้อหาการนำเสนอความเป็นคนอีสานในแง่บวก ด้วยการให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมกับทั้งศักยภาพที่มีอยู่ของคนอีสานในทิศทางและกระบวนการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นด้วย

เพื่อเป็นการรื้อสร้างวาทกรรมการพัฒนาที่ถูกสร้างและครอบงำโดยรัฐและสังคมกระแสหลัก บทความของสามชาย ศรีสันต์ เสนอให้ใช้วิธีการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวสนามวาทกรรม โดยเน้นที่การบูรณาการกรอบมุมมองของการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ร่วมกับวิธีวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์ เพื่อเสนอรูปแบบการศึกษาการพัฒนาที่สามารถจะศึกษาให้เห็นถึงการประกอบสร้างวาทกรรม การรื้อสร้างวาทกรรม และการกำหนดนิยามการพัฒนาขึ้นมาใหม่ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่นและมีพลัง หากแต่ในระยะที่ผ่านมาไม่ได้ถูกให้ความสำคัญ และสร้างเป็นชุดวาทกรรมตอบโต้ขึ้น

ไทยศึกษา กระบวนการทำให้กลายเป็นไทย และวาทกรรมการพัฒนา จึงเป็นสามประเด็นหลักที่ต้องมีการทบทวน ทำความเข้าใจ ตั้งคำถาม กับทั้งเสนอแง่มุมในการวิเคราะห์ที่ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา ดังที่ผู้เขียนบทความแต่ละคนได้นำเสนอโดยละเอียดไว้ในวารสารฉบับนี้ ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่ความท้าทายในเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการทำงานวิจัย การจัดการเรียนการสอน และการจัดการประชุมทางวิชาการว่าด้วยไทยศึกษาหรือการศึกษาสังคมไทยในอนาคต ที่ต้องการความรู้และความร่วมมือในลักษณะที่เป็นสหสาขาวิชา กับทั้งมีการวิเคราะห์อย่างเชื่อมโยงและมีความเป็นพลวัตมากขึ้น

เชิงอรรถท้ายบท

- 1 ชาติสมัยใหม่ (modern nation-state) แตกต่างจากเดิมที่เป็นรัฐจารีตหรือรัฐบรรณาการ ที่ 1) มีดินแดนและเส้นแบ่งพรมแดนหรืออาณาเขตของรัฐที่ชัดเจน 2) พลเมืองที่ตกอยู่ภายใต้ดินแดนกลายเป็นคนที่ถือสัญชาติของรัฐนั้น ๆ 3) มีรัฐบาลเดียวอยู่ที่ศูนย์กลางทางการปกครองของประเทศ และ 4) อำนาจอธิปไตยของรัฐส่วนกลางมีเหนือผู้คนในดินแดนของตนเท่านั้น คือไม่สามารถก้าวข้ามไปยังดินแดนของรัฐอื่น
- 2 ก่อนหน้านั้น คือตั้งแต่เกิดรัฐชาติสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องมายังยุครัชกาลที่ 6 จนถึงก่อนเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นไทย เป็นกระบวนการสร้างรัฐชาติ (nation-state building) ที่เน้นความเป็นสยาม (ดินแดน) มากกว่าความเป็นไทย (ชนชาติ) กลไกหลักในกระบวนการสร้างรัฐชาติในยุคก่อนเปลี่ยนชื่อประเทศ กระทำผ่านการแทรกแซงทางการเมืองการปกครอง การจัดระเบียบพระสงฆ์ การศึกษาของชาติ ฯลฯ

บรรณานุกรม

- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. 2518. *ชนกลุ่มน้อยในไทย*. กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา.
- _____ 2526. *ชนกลุ่มน้อยในไทยกับความมั่นคงของชาติ*. กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา.
- จันทร์ คนทาเสน. 2923. “เรื่องราวกายกรรมนิยมประเพณีการเลี้ยงชีพทั้งภาษาชาวบางแคว” *The Journal of the Siam Society*, XVII: 59-73.
- จี. วิลเลียม สกินเนอร์. 2548. *สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2529).
- ชยันต์ วรรธนะภูติ. 2523-24. “การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา: แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคมไทย.” *สังคมศาสตร์* (มช.) 4(2): 42-79.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2548. *จากสยามเป็นไทย นามนั้นสำคัญไฉน?* กรุงเทพฯ: มติชน.
- เดิม วิชาญพจนกิจ. 2557. *ประวัติศาสตร์อีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 5).

- ธงชัย วินิจจะกุล. 2556. *กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คืบไป และสำนักพิมพ์อ่าน.
- ธัญพงษ์ สारวรัตน์. 2559. “การขยายอำนาจของราชสำนักกรุงเทพฯ สู่หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก,” *ทางอีสาน* 4(46): 75-79 และ *ทางอีสาน* 4(47): 97-117.
- เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว. 2559. *เปิดแผนที่ล้านนา*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- บริพันธ์ ฐะราษฎร์, หลวง. 1923. “ชาติแม่,” *The Journal of the Siam Society*, XVII: 121-152.
- พระพิเชษฐบุรณบุรี, อำนวยเอก. 1921. “เรื่องร่างกาย ธรรมเนียม ประเพณี การเลี้ยงชีพ ทั้งภาษาชาวละว้า หรือชาวบนที่อาศัยอยู่ จังหวัดเพชรบูรณ์,” *The Journal of the Siam Society*, 14(1): 13-51.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. 2504. *งานค้นคว้าเรื่อง ชนชาติไทย*. กรุงเทพฯ: กรมประมงล่าวกลาง.
- สวัสดิ์ อ่องสกุล. 2529. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. เชียงใหม่: โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สายชล สัตยานุรักษ์. 2545. *ชาติไทยและความเป็นไทย โดยหลวงวิจิตรวาทการ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. 2550ก. *คึกฤทธิ์ กับประดิษฐกรรม “ความเป็นไทย” เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. 2550ข. *คึกฤทธิ์ กับประดิษฐกรรม “ความเป็นไทย” เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. 2556. *พระยาอนุমানราชชน ปราชญ์สามัญญ์นิมิต “ความเป็นไทย”*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2555. “ไทยศึกษาในสังคมศาสตร์อเมริกัน” ใน *ทวนคลื่นความคิด กิ่งศตวรรษไทยศึกษา*, อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.) หน้า 15-72. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Dodd, William Clifton. 1923. *The Tai Race, Elder Brother of the Chinese: Results of Experience, Exploration and Research of William Clifton Dodd, D.D.* Compiled and edited by his wife. Cedar Rapids, Iowa: Torch.
- Keyes, Charles F. 2549. “The Anthropology of Thailand and the Study of Social Conflict” ใน *วัฒนธรรมไร้คติ ชีวิตไร้ความรุนแรง เล่ม 1*, หน้า 1-51. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- Wakin, Eric. 1992. *Anthropology Goes to War: Professional Ethnicity and Counterinsurgency in Thailand*. Madison: Center for Southeast Asian Studies, University of Wisconsin.

คณะนักวิจัยโครงการ Bennington-Cornell กับผู้บริหารกรมประชาสงเคราะห์
ที่นิคมชาวเขาโดยเชียงดาว
(สุเทพ สุนทรภัสส์ 2507)